

№ 10 (267)
Сакавік 2009 года

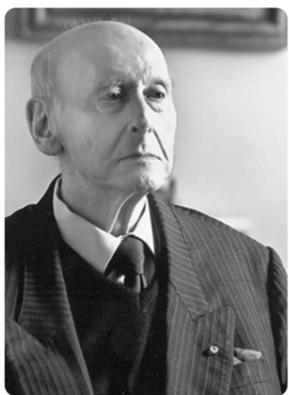
Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

У нумары:

- Памяць зніклых вёсак:
Хатынь – стар. 3
- Вяртанне легенды:
Барысаў камень – стар. 5
- Такі ўжо род:
браты Тышкевічы – стар. 7

Добрыя парады Анджэя Цеханавецкага

Анджэй Цеханавецкі – вядомы ў свеце збіральнік твораў мастацтва гістарычнага паходжання, мецэнат музейнай справы ў Польшчы і Беларусі. Заснавальнік Фонду Цеханавецкіх у Варшаве, міжнароднага фонду «Нясвіж». Як гісторык мастацтва выдаў многа навуковай літаратуры, у тым ліку і пра мастацкія каштоўнасці Беларусі, на землях якой, пачынаючы з XVI стагоддзя, жыў яго род.

Пан Цеханавецкі з роду князёў Мсціслаўскіх і Заслаўскіх. Ганаровы доктар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта; наогул, чалавек глыбокапаважаны ў нашай краіне, заслужыў ад яе прэстыжную ўзнагароду – медаль Францыска Скарыны за асобныя заслугі перад культурой Беларусі.

Нагледзячы на свой сталы ўзрост, пан Анджэй «лёгка на пад'ём», калі яго клічуць на дапамогу па справах даследавання альбо практычнай рэстаўрацыі помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Як бы не спрачаліся навукоўцы, рэстаўратары па тым ці іншым падыходзе да вырашэння набалелых пытанняў, апошняю кропку ў гэтых спрэчках, мы ведаем, заўсёды паставіць пан Анджэй Цеханавецкі. Паставіць уважана, мудра, кампетэнтна.

Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, музейныя работнікі, рэстаўратары, якія працуюць над аднаўленнем палацава-паркавага ансамбля «Нясвіж», шчыра ўдзячны пану Анджэю Цеханавецкаму за яго вялікую працу на карысць нашай гістарычнай спадчыны, з прыемнасцю прымаюць яго слушныя парады і дапамогу.

Артыкул, з якім чытач пазнаёміцца на старонцы 4, па маёй і Адама Мальдзіса просьбе быў напісаны адразу пасля наведвання Нясвіжа А. Цеханавецкім у кастрычніку 2008 года.

Уладзімір ГІЛЕП

Фотаздымкі Аляксея ФРАЛОВА

Трагедыі вёскі Касічы

Вёска Касічы Вілейскага раёна знаходзіцца за тры кіламетры ад Нарачы, узбоч ад прасёлачнай дарогі Нароча-Ручыца, што ідзе на ўзвышша. Назва яе паходзіць, мабыць, ад слова «касіць». І, сапраўды, касіцкія мужчыны былі зухаватыя касцы. Можна, таму што сяляне былі не бедныя, мелі нямала сенажаці. Вёска на горцы заходняй частка выходзіць на выган каля балотца Калюга, а ўсходнім канцом спускаецца ўніз на Аселіцу (агароды). За агародамі – невялікі выган і побач рака Нарачанка. Справа і злева ад вёскі, за пазагуменнем – гарыстае поле, якое называюць Валокі, што сведчыць аб праведзенай тут у XVI стагоддзі валочнай рэформе. Есць каля выгана палеткі «Засценкі» і «Байстручкі», што маюць адносіны да сялянскіх рэформ. А «Байстручкі» назвалі невялікія шнуры, бо вяскоўцы набылі іх незаконна пасля правядзення ў 1861 годзе другой сялянскай рэформы.

Вёска заснавана раней 1491 года. У той час бяззетныя тропкі ваявода Багдан Сакотвіч, паміраючы, аддаў свайму брату Юрыю Андрэевічу Саковічу сваю частку «на Івенцы, вь Кіевцы, вь Косичох...». Вялікі князь літоўскі Аляксандр пацвердзіў сваім лістом Юрыю Саковічу ўсю яго вотчыну. Ад Юрыя Саковіча пайшоў шляхецкі род Насілоўскіх.

Вядома, што ў 1667 годзе Касічамі валодаў Вяльбут, ашмянскі пісар. 2 сакавіка 1692

года смаленскі падстолі Мікалай Валодзька выдаў дакумент пра раздзел сваёй уласнасці паміж сынамі Багуславам, Іванам і Крыштафам. Апошняму дасталіся Касічы. Праз нейкі час вёскі Касічы і Камарышкі ўвайшлі ў склад маёнтка Равутка.

У 1772 годзе Раман Валодзька, стараста ўрэцкі, прадстаўнік старажытнага шляхецкага роду Валодзькаў, на гасцінцы «з Белай Русі да Вільні» пабудаваў на рацэ Нарачанцы драўляны мост даўжынёй 16 пругоў і 2 локці (79,21 м) і шырынёй 5 локцяў (3,25 м), які абапіраўся на 4 палі (прамежак паміж якімі быў 16 м). Тады Раман Валодзька валодаў асобным фальваркам Касічы з двума сялянскімі дварамі, у якіх пражывала 5 мужчынскіх душ. Рака тут зімой з-за бурлівай плыні і наяўнасці крыніцы не замярзала. Вясной пры разліве ракі мост зносіла, а Раман Валодзька кожны раз мост аднаўляў.

У Вялікім княстве Літоўскім за стан мастоў і дарог адказваў мастаўнічы, а непасрэдную адказнасць за стан дарогі і мастоў няслі ўладальнікі зямлі і яго адміністрацыя. Калі будаўніцтва мастаў і дарогі, іх утрыманне ажыццяўлялася з даходаў маёнтка, то вялікі князь накіроўваў сваіх камісараў, якія ацэньвалі кошт будоўлі і абслугоўвання. Яны ж вызначалі памер маставога збору (мыта), які глацілі купцы за сябе і тавар пры пераездзе цераз мост.

У 1838 годзе Людвік Ходзька свой маёнтка падзяліў на дзве часткі. Саму Равутку з вёскамі Касічы і Камарышкі пакінуў сыну Валерыяну, а другую частку (348 дзесяцін зямлі) назваў фальваркам Струменне і аддаў сыну Соцэру. Па інвентары 1846 года ў Касічах Завілейскага (з 1842 года Свянцянскага) павета было 12 цяглявых двароў, у якіх працавалі 53 мужчыны і 51 жанчына.

Па вядомых звестках 1909 года на 12 надзельных участках панскай зямлі (133 ³/₄ дзесяціны), якая некалі належала пану маёнтка Равуткі, было 38 двароў, у якіх жыло 207 насельнікаў, з іх 103 – кабеты. Сяляне трымалі 19 коней, 63 каровы і валы, 59 галоў дробнай жывёлы (авечкі і свінні).

У 1912 годзе ў Касічах пачала дзейнічаць школа граматы. Раней дзеці маглі вучыцца ў школах Нарочы і Бараўцаў. На той час ад Касічаў да Нарочы было амаль 4 вярсты. Школа дзейнічала да нямецкай акупацыі ў 1915 годзе. Заняткі ў ёй аднавіліся толькі ў 1921 годзе, а ў 1925-м пачатковая школа тут працавала апошні год. Толькі ў 1929 годзе пачатковая школа адкрылася ў суседніх Кузьмішках.

Пасля сялянскай рэформы 1861 года гаспадары з прызвішчамі Барыс, Салавей, Каркотка, Варановіч былі на двух участках, Дзямідовіч – на адным. Наогул у гэтай вёсцы так або інакш добрая трэць насельнікаў даводзіліся адзін аднаму свяцямі. Таму касіцкія дзяўчаты сталі браць да сябе прымакоў з іншых вёсак. Балышы прыйшлі з Ручыцы, Шабуні і Бяроза – з Бараўцаў. Бяроза – на ўчастак Барысоў, Камінскі – на ўчастак Салаўёў. Пасля да Васіліны прыйшоў у прымакі Мацолька, але ён тут не прыжыўся.

(Заканчэнне на стар. 3)

Гармонік збірае сяброў

Зямля Беларусі бясконца багата,
Покуль таленту кола
лёгка бяжыць,
Хай граюць гармонікі шчыра,
заўзята,
І голас у святы няспынна
гучыць!

У Палацы трактарнага заводу нядаўна прайшло свята. Арганізавалі яго выканкам Заводскага раёна і кіраўнік ансамбля «Дударыкі», заслужаны дзеяч мастацтваў Рэспублікі Беларусь Дзмітрый Ровенскі.

На свята сабраліся сапраўдныя сябры гармоніка, народнай прыпеўкі і матулінай песні з Брэста, Жодзіна, Паставаў, Мінска і Мінскай вобласці. З віншаваннем выступіў Дзяржаўны ансамбль народнай музыкі «Свята» Белдзяржфілармоніі пад кіраўніцтвам заслужанага артыста Беларусі Анатоля Кашталапава. Вітаў усіх сваёй песняй ансамбль «Мінскія музыкі», як заўсёды, парадаваў ансамбль «Дударыкі».

Калі скончылася першая частка конкурсу, у фая палаца разгуляліся танцы-гледачы. Але на сцэну выйшаў заслужаны ансамбль «Аношкаўскія музыкі» – маладыя хлопцы так рэзалі найгрышы і вытанцоўвалі з гармонікамі, што гледачы пляскалі ў ладкі на працягу ўсёй праграмы.

Адбылося сапраўднае свята. Кожны калектыў і выканаўца атрымалі ліст-падзяку. А гледачы прасілі часцей праводзіць розныя фальклорныя праграмы-фестывалі. І на самой справе, наспеў час правесці Рэспубліканскае свята фальклору, традыцыйнай культуры Беларусі. На мой погляд, у Год роднай зямлі гэта неабходна, што яшчэ больш упрыгожыць жыццё беларусаў.

*Дык заграйце, музыкі,
Песні роднай зямлі,
Каб паслухалі ўнукі
І на змену прыйшлі...*

Мікола КОТАЎ,
фалькларыст

Сны пяці пакаленняў палякаў...

Выстава, прысвечаная 90-годдзю аднаўлення незалежнасці Польшчы, адкрылася 5 сакавіка ў віцебскай ратушы. Прэзентавалі яе вайсковы аташэ Польшчы ў Беларусі Ян Мышчыньскі і дырэктар Польскага інстытута ў Мінску Пётр Казакевіч. Адкрываючы выстаўку, першы з іх адзначыў, што «90 гадоў таму ажыццявіліся сны аб незалежнасці пяці пакаленняў палякаў». Ён таксама падкрэсліў, што польскія нацыянальныя героі, пра якіх можна даведацца на выстаўцы, былі прадстаўнікамі розных палітыч-

ных групавак, але яны паразумеліся ў галоўным.

Адкрыццё польскай выстаўкі менавіта 5-га сакавіка мела яшчэ адно, сімвалічнае, значэнне. Гэтая дата найпрост адсылае да катынскай трагедыі: у гэты дзень у 1940 годзе было прынята рашэнне ЦК ВКП(б) аб расстрэле «находящихся в лагерях для военнопленных 14 700 польских офицеров, чиновников, помещиков, полицейских, разведчиков, жандармов, осадников и тюремщиков», а таксама 11 000 арыштаваных і кінутых

за кратаў ў Заходняй Беларусі і Заходняй Украіне «членов различных контрреволюционных шпионских и диверсионных организаций, бывших помещиков, фабрикантов, бывших польских офицеров, чиновников и перебежчиков...».

Праект складаецца з дзвюх частак – асветніцка-адукацыйнай і ўласна мастацкай. У вестыбулі краязнаўчага музея экспануюцца планшэты-станды пад агульнай назвай «Шлях да незалежнасці». На трэцім паверсе прэзентаваны польскі плакат XXI стагоддзя. Выстаўка будзе працаваць да 5 сакавіка.

Паводле паведамленняў інтэрнета

26 лютага ў гомельскім палацы Румянцавых і Паскевічаў пры падтрымцы Пасольства Ісламскай Рэспублікі Іран у Рэспубліцы Беларусь адкрылася выстаўка іранскага мастацтва. На ёй упершыню па-за Мінскам прадстаўлены арыгінальныя персідскія дываны і мініяцюры аднаго з самых вядомых усходніх жывапісцаў Махмуда Фаршчыяна. Улічваючы значнасць падзеі, на адкрыцці працавала здымачная брыгада іранскага тэлебачання IRIB TV.

Нічога падобнага Гомель дагэтуль не бачыў. Сапраўдная казка з «Тысячы і адной ночы», вытканая з шоўку.

Найвялікшыя кіраўнікі і палкаводцы Дарый Вялікі і Аляксандр Македонскі, прарок Заратустра і святая кніга «Авеста», удасканалены клінапіс і старажытнаперсідскі месяцовы каляндар (складаўся з 12 месяцаў па 29 або 30 дзён, складалі 354 дні) – усё гэта Старажытная Персія, спадчына сучаснага Ірана.

Мэта гэтай выстаўкі ў тым, каб пашырыць культурныя зносіны, пазнаёміць людзей з традыцыямі і мастацтвам найстаражытнай імперыі, якая налічвае больш за 6 тысяч гадоў, – расказвае Давуд Мірзахані, аташэ па культуры Пасольства Ісламскай Рэспублікі Іран. – У апошнія дзесяцігоддзі ў Мінску адбылося вельмі шмат нашых выставак. Але мы жадалі як мага бліжэй пазнаёміцца і з іншымі гарадамі вашай краіны і ў той жа час прадставіць культуру свайго народа. Так нарадзілася ідэя наведваць Гомель. Гэта першы абласны горад Беларусі, куды мы прывезлі выстаўку іранскага мастацтва. Тое, што мы прадставілі тут – гэта толькі невялікая частка велізарнай іранскай культуры, культуры Старажытнай Персіі.

Сапраўдны персідскі дыван вельмі дарагі. Дазволіць сабе яго мець могуць далёка не ўсе. Дарэчы, цягам часу персідскі дыван станавіцца больш каштоўным. Калі дывану да 23 гадоў, то ён яшчэ «малады», ад 23 да 50 гадоў – ды-

ван сярэдняга веку, 50–100-гадовыя дываны, хоць і старыя, але яшчэ не антыкварныя. І толькі дыван, які перасягнуў мяжу стагоддзя, лічыцца антыкварным і вельмі каштоўным. Найстарэйшаму дывану, прадстаўленаму на выстаўцы іранскага мастацтва ў Гомелі, больш 150 гадоў.

Між іншым, апошнія 30–50 гадоў суседнія Ірану дзяржавы ўзмоцнена спрабуюць капіраваць традыцыі і тэхніку «персідскага» дыванаткацтва. Ужываюць самыя розныя матэрыялы і метадыкі. Аднак, нягледзячы на ўсе намаганні, іх старанні застаюцца беспаспяховымі. Сапраўдны персідскі дыван, як прадмет нацыянальнага мастацтва, можа з'явіцца толькі ў Іране, краіне, якая некалі называлася Персіяй. Тут свае традыцыі,

свой каларыт, адмысловая мова арнаменту і ўласныя сакрэты дыванаткацтва, якія перадаюцца ад пакалення пакаленням, часам у межах толькі адной сям'і.

Іншая значная частка выстаўкі – мініяцюры Махмуда Фаршчыяна. Яго працы – гэта цэлая эпоха ў сучасным іранскім і сусветным жывапісе. Мастак атрымаў у спадчыну традыцыі класічнай персідскай мініяцюры, але пры гэтым здолеў удыхнуць новае жыццё ў старажытнае мастацтва. Ён традыцыяналіст, цалкам прыналежны культуры сваёй краіны, аднак і мастак-наватар, які пашырыў межы нашых уяўленняў пра магчымасці ўсходняй мініяцюры. Гэта мастак-філосаф, што закранае праблему ўзаемаадносін чалавека з Богам, прыродай і ўласным сумленнем.

– У будучыні мы паспрабуем запрасіць сюды і самога аўтара гэтых выдатных прац, – заявіў Давуд Мірзахані. – Думаю, знаўцам Усходу такія сустрэчы будуць называць прыемнымі. Майстар Фаршчыян – адзін з выбітных прадстаўнікоў нашага мастацтва. Гэта сапраўдны мастак Усходу.

– Цудоўная, чарадзейная краіна – Іран! – захапляецца ўбачаным галоўным адмысловец па міжнародных сувязях Упраўлення культуры Гомельскага аблвыканкама Таццяна Кручко. – Персідская культура, персідскія дываны і нават персідскія каты... – усё гэта ў нас асацыіруецца з прыгажосцю, з вытанчанасцю. Таму, я глыбока перакананая, што гэтая выстаўка будзе карыстацца незвычайнай папулярнасцю ў гамельчан і гасцей нашага горада. Вялікі дзякуй, паважаны іранскія сябры!

На заканчэнне ўрачыстай часткі адкрыцця выстаўкі выступіла дырэктар музея «Гомельскі палацава-паркавы ансамбль» Аксана Таропава:

– Для нас вялікі гонар упершыню ў Гомелі прымаць гэтую раскошную выстаўку. Усё, што тут прадстаўлена, проста дзіўнае сваёй маляўнічасцю, казачнасцю, незвычайнасцю. Выстаўка проста зачароўвае!

Ад сябе асабіста дадам: фантастычны эффект уздзеяння, непаўторны каларыт і маляўнічасць! Старажытная Персія стала блізкай як ніколі.

Віталь ДОЎГІ

На тым тыдні...

● **2, 3 і 4 сакавіка** ў сталічным фальварку «Добрыя мыслі» была прадстаўленая другая частка праекта «**Начная чытанка**» (нагадаем, што ў 2007 годзе ў нашай газеце мы пісалі пра першую складанку). Як і ў першай частцы, на CD сабраныя паэзія і проза, уласныя творы і пераклады ад літаратараў розных пакаленняў. Сярод аўтараў – Генадзь Бураўкін, Пятро Васючэнка, Галіна Дубянецкая, Васіль Сёмуха, Сяргей Законнікаў, Алег Мінкін, Людміла Рублеўская, Таццяна Сапач, Уладзімір Арлоў. Прэзентацыя кружэлкі з удзелам аўтараў прайшла 5 сакавіка і ў Магілёве ў цэнтры «Кола сяброў».

● **3 сакавіка** ў Нацыянальным музеі гісторыі і культуры Беларусі прайшло адкрыццё **выстаўкі «Пластыка жывой прыроды»**.

● У гэты ж дзень у галерэі «Атрыум» Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі адкрылася **выстаўка скульптуры і фота «АбВяцельнае мастацтва»**: 35 скульптурных кампазіцый, зробленых з гіпсу, бронзы, пясчаніку, граніту, мастацка-скульптураў – Алены Ліпінскай, Анастасіі Чакан, Ганны Іньковай, Ганны Старавойтавай, Кацярыны Зантарыі, Алены Рагаткі, Ірыны Швець, Ксеніі Шапо, Вольгі Высоцкай, Вольгі Нячай, Паліны Багданавай. Увазе наведвальнікаў таксама былі прадстаўлены мастацкія фотапартрэты скульптураў, выкананыя маладым фатографам-мастаком Юліяй Ледзік.

● **6 сакавіка** ў мастацкай галерэі «Універсітэт культуры» адкрылася выстаўка **«Кола агню»**, якая праводзіцца па выніках VI міжнароднага пленэра па кераміцы «АРТ-ЖЫЖАЛЬ» майстар-клас». Назва тэмы пленэра – «Скульптура ў кераміцы». Арганізаваны і праведзены ён аддзелам культуры Бабруйскага гарвыканкама і Бабруйскай арганізацыяй Беларускага саюза мастакоў у ліпені 2008 года.

На выстаўцы – працы 25 прафесійных мастакоў-керамістаў з Беларусі, Літвы, Малдовы, Украіны, Расіі, Польшчы і Румыніі. У адкрыцці браў удзел рок-этнагурт «Рокаш». Выстаўка будзе працаваць да 21 сакавіка.

На фота: скульптура Кастуся Краско «Цягнік».

● У канцэртнай зале «Віцебск» з **6 па 8 сакавіка** ўпершыню прайшла міжнародная спецыялізаваная **выстаўка-кірмаш «Вясельны Віцебск»**, арганізаваная Нацыянальным выставачным цэнтрам «Белэкспа» пры садзейнічанні Віцебскага гарвыканкама. 15 вясельных агенцтваў, салонаў і студыяў з Беларусі і Расіі прадставілі вясельныя і вечаровыя сукенкі, гарнітуры для ўрачыстасцяў, сувеніры, ювелірныя ўпрыгожанні ды іншыя тавары. У праграме выстаўкі знайшлося месца для рэгістрацыі змовінаў: абвешчаныя дзве пары, якія пабаруюцца ўлетку. У гэты ж дзень адбылася і выязная дырэкцыя шлюбна-вясельнага рытуала адбыўся ў адпаведнасці з народнымі абрадамі.

● У Віцебскім мастацкім музеі ўпершыню адкрытая **выстаўка «23+8»**, на якой прадстаўленая творчасць сямейных параў мастакоў горада. Экспазіцыя адкрыла новы ў горадзе арт-праект – цыкл камерных выставак-гасцёўняў. Такія імпрэзы вельмі папулярныя ў Заходняй Еўропе, праходзяць яны ў нефармальнай абстаноўцы, калі за кубкам кавы мастакі і гледачы могуць пазнаёміцца і пагутарыць. У выстаўцы ўзялі ўдзел восем шлюбных параў, якія прадставілі жывапіс, графіку, баты, габелен, кераміку, ювелірнае мастацтва, мастацкую фатаграфію. Экспазіцыя будзе працаваць да канца сакавіка, а да 1 красавіка, дня смеху, супрацоўнікі мастацкага музея рытууюць новую салонную выстаўку.

Трагедыі вёскі Касічы

(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 1)

У мінулым стагоддзі вёску Касічы спалілі двойчы. На пачатку верасня 1915 года расійскія войскі падчас Свяцянскага прарыву адступілі, і ўсё Нарачанскі край аказаўся ў руках кайзераўцаў, якія гаспадарылі тут каля двух тыдняў. Рабавалі, а людзей прымусілі рыць аковы. Пры наступленні пасля 20 верасня расійскія войскі прымянілі гарматы. У выніку іхняга абстрэлу вёска Касічы згарэла ўшчэнт. Людзі вымушаны былі жыць у зямлянках. Частковая дапамога паступала ім ад таварыства Чырвонага Крыжа.

Тутэйшыя жыхары пайшлі жыць да сваякоў у тыя вёскі, якія ацалелі ў выніку баёў. Некаторыя сем'і з Касічаў падаліся ў Расію як бежанцы. Вялікая сям'я (чацвёрта дзяцей) Ілюка Тамашавіча Варановіча выехала ў Сібір і пасялілася ў Енісейскім краі. Яна

вярнулася на сваю зямлю толькі пасля падпісання Рыжскага мірнага дагавора паміж Расіяй і Польшчай у 1921 годзе.

У Другую сусветную вайну няшчасце ў Касічах здарылася 9 сакавіка 1944 года, калі ад пажару засталіся толькі дзве хаты на краі вёскі. Прычынай для карнай аперацыі фашыстаў была наступная падзея. Нейкі нямецкі ўнтр-афіцэр з гарнізона, што быў у Нарочы, павадзіўся заязджаць да жонкі Сяргея Каркоткі, які ваяваў у гэты час у Чырвонай Арміі. Партызаны папярэдзілі Марыю, каб яна немца не прымала. А яна ім у адказ: «Калі вы такія зухаватыя і мужныя, дык абараніце мяне. А што я магу зрабіць з малым дзіцём? Я безабаронная». І партызаны рашылі з няпрошанымі гасцямі расправіцца, але зрабілі гэта не на дарозе, а ў вёсцы. 8 сакавіка партызаны, якія апынуліся ў Камарышках, даведаліся, што немцы склалі ў Касічах зброю «ў

казлы» і збіраюць яйкі па хатах. І колькасць іх не перавышае аднаго воінскага аддзялення. Партызаны абстралялі немцаў і забілі чатырох, а нябожчыкаў кінулі ў Нарачанку. У часе бою загінуў мой дзед Ілюк Варановіч (1884 г.н.), які з жонкай Настуляй поўз ад хаты ў бліжэйшыя кусты. Назаўтра пахаваць яго не паспелі, і ён згарэў у сваёй хаце. Пахавалі толькі ягоныя костачкі. Мой дзед Ілюк Тамашоў быў чалавекам пісьменным, шмат чытаў і па зорках мог вызначыць працягласць веку дзіцяці, якое нарадзілася. Маёй маці Соні век унікаў вызначыў дакладна.

Увечары немцы паставілі ультыматум жыхарам вёскі – вярніце цэлы забітых салдатаў, бо будзе пакарана ўся вёска. У наступную ноч немцы стралялі гарматамі, але вёска ацалела. Касічы спалілі ўдзень і пры гэтым забілі 11 чалавек, сярод іх чацвёрта дзяцей, якім было 4–5 гадоў, некаторых параненых карнікі кінулі ў агонь. У гэтай аперацыі ўдзельнічала больш за роту карнікаў, якія наступалі на Касічы праз лес, нібы хацелі захапіць вёску знянацку. Шмат жыхароў вёскі былі загнаныя ў гумно, што

стаяла на краі вёскі. Іх хацелі спаліць, але пад'ехаў нейкі афіцэр, і адна жанчына прапанавала яму нейкае золата і стала даводзіць, што немцы караюць нявінных людзей, бо сяляне немцаў не забівалі. Гэты афіцэр загадаў карнікам адпусціць усіх.

Пагарэльцы, якія засталіся без хат і двароў, пайшлі жыць на хутары і ў іншыя вёскі да сваякоў. Жылі ў хатах па некалькі сем'яў да вясны.

Калі прыйшло цяпло, спрабавалі рабіць зямлянкі, але не спыталіся, бо чакалі набліжэння фронту. Калі ён наблізіўся, усе рылі бліндажы, аковы, сховішчы. Некаторыя аковы-сховішчы былі так хітра замаскіраваны, што знайсці або трапіць у іх чужому было немагчыма. Напрыклад, Міхалюк Варановіч выкапаў сабе акуп, у які, як у бабровую хатку, можна было залезці з рэчкі Струменкі каля куста і трапіць у зарослы кустамі акуп, што захаваўся ад Першай сусветнай вайны.

У ліпені 1944 года мабілізавалі здаровых дарослых мужчынаў у Чырвоную Армію. Вярнуліся дамоў 11, а загінулі на розных франтах 9, з іх 1 – у партызанах.

Сымон БАРЫС

Тарэлі
вёскі...

«Хатынь. Трагедыя і памяць»

Так і па-руску (у арыгінале), і па-беларуску гучыць назва зборніка дакументаў і матэрыялаў, які быў створаны і выдадзены Нацыянальным архівам Рэспублікі Беларусь пры ўдзеле Дэпартаменту па архівах і справах Міністра Рэспублікі Беларусь, Цэнтральнага архіва КДБ Беларусі і Дзяржаўнага комплексу «Хатынь».

Хатынь – гэта не проста зніклая вёска, не толькі мемарыяльны ансамбль, стваральнікі якога заслужана атрымалі самую высокую ў савецкі час Ленінскую прэмію, гэта не проста месца памяці, да якога ідуць і едуць з усяго свету турысты, каб упэўніцца ў нялюдскасці фашызму. Хатынь – гэта крывавае, незажыўная рана, якая не павінна загінуць на цэле чалавецтва, ніколі не выпасці з памяці наступных пакаленняў людзей.

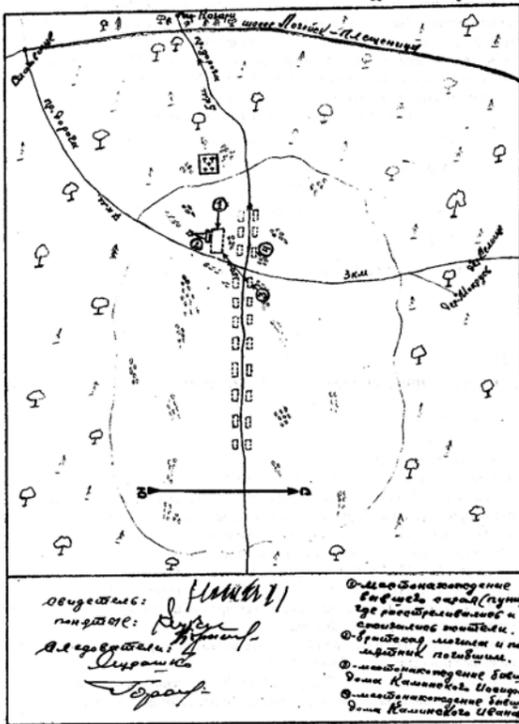
Таму зразумелым (і ўхвальным) становіцца кожны крок па раскрыцці новых старонак той жудаснай трагедыі 22 сакавіка 1943 года – спалення фашысцкімі карнікамі беларускай вёскі Хатынь разам з яе жыхарамі. Дадае значнасць зборніку публікацыя дакументаў (упершыню) аб стварэнні мемарыяльнага ансамбля на месцы трагедыі, якому 5 ліпеня 2009 года споўніцца 40 гадоў.

Менавіта такі зборнік дакументаў і матэрыялаў прэзентавалі нам вышэйзгаданыя ўстановы ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь 17 лютага 2009 года. Ён складаецца з дзвюх частак. Першая – архіўныя дакументы – сведкі самой трагедыі. Другая – гісторыя дзяржаўнага мемарыяльнага ансамбля «Хатынь».

Частка першая зборніка атрымала назву «Трагедыя». У ёй знайшлі адлюстраванне сведчанні саміх акупантаў-карнікаў, якія захаваліся ў архіве Камітэта дзяржаўнай бяспекі Рэспублікі Беларусь, данясенні па камандзе выканаўцаў гэтай карнай акцыі свайму начальству, акты, складзеныя на месцы трагедыі, у тым ліку і Надзвычайнай дзяржаўнай камісіяй па расследаванні злачынстваў нямецка-фашысцкіх захопнікаў, запісы ўспамінаў сведкаў трагедыі.

Другая частка – «Памяць» упершыню змяшчае дакументы былога партыйнага архіва Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ, Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, унутранага архіва Белдзяржмузея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны ды іншых архіваў, выкарыстоўваюць

Асамайтэлекі план
Рэчыцкай др. Хатынь і сітуацыяй штурмаваць
2.02.1961 г.г.

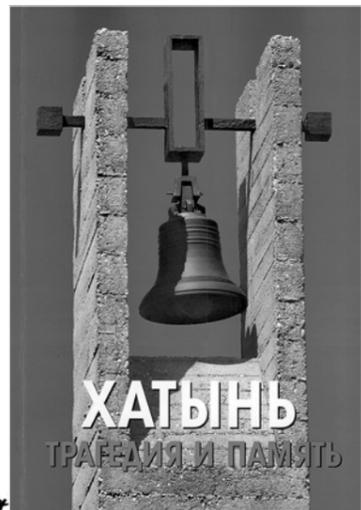

ца звесткі, узятыя з тагачаснага перыядычнага друку – усё, пачынаючы ад ідэі аб манументальным увекавечанні памяці загінулых жыхароў в. Хатынь да стварэння паўнамаштабнага мемарыяльнага ансамбля, прысвечанага 185-ці знішчаным і неадроджаным вёс-

кам і 433-м спаленым, а пасля вайны адноўленым жыхарамі, хто застаўся жыць пасля вайны. Гэтая частка зборніка – таксама своеасаблівае ўшанаванне, але ўжо тых, хто ад ідэі да яе ўвасаблення прыклаў свой талент, арганізаваныя здольнасці і працу, каб веліч-

це работа над тэкстамі з пісьменнікамі Н.С. Гілевічам і П.У. Броўкам.

Усім беларусам з дзяцінства вядомы рэквіем, выкладзены на сімвалічнай магіле хатынцаў: «Люди добрые, помните: любили мы жизнь и Родину нашу, и вас, дорогие. Мы сгорели жи-

ХАТЫНЬ
ТРАГЕДИЯ И ПАМЯТЬ

Братняя магіла жыхароў Хатыні з трыма крыжамі, усталяванымі ў 1943 годзе

ны і адзін з самых наведваемых мемарыяльных помнікаў паўстаў на нашай пакутнай зямлі, каб зноў адраділася Хатынь у яе новым незабыўным абліччы. Безумоўна, і ў першую чаргу, гэта аўтарскі калектыў архітэктараў – Ю. Градаў, В. Занковіч, Л. Левін, скульптар С. Селіханав, інжынеры і праекціроўшчыкі практна-канструктарскага бюро, рабочыя і тэхнікі Мінсельбуда, Гушасдара, іншых будаўнічых і мантажных арганізацый і заводаў. На стварэнне комплексу на працягу 5 гадоў працавала ўся Беларусь.

Мне давялося далучыцца да гэтай работы, пачынаючы з 1969 года (пачатак работы над другою часткаю ансамбля), на пасадзе намесніка дырэктара па навуцы Белдзяржмузея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, філіялам якога і з'яўляўся ДМК «Хатынь». На супрацоўніках музея і Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ лёг асноўны цяжар падрыхтоўкі матэрыялаў для элементаў другой часткі будаўніцтва ансамбля: «Могілкі спаленых вёсак», «Сцяна адноўленых вёсак» і «Сцяна памяці ахвяраў канцлагераў». На жаль, як стала мне вядома, для складальнікаў зборніка «Хатынь. Трагедыя і памяць» застаўся недаступным архіў і фонды Белдзяржмузея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, дзе павінен захоўвацца каштоўны матэрыял, які раскрыў бы паўнату працы над увекавечаннем гэтай ідэі. Сярод тых дакументаў ёсць абгрунтаванні ўключэння ў мемарыял той ці іншай вёскі, канцлагера, дзённікі работы над мемарыялам, перапіска. Урэш-

вымі...». Рэквіем штодня для ўсіх наведвальнікаў паўтараюць экскурсаводы Хатыні, яго пачулі больш за 36 мільёнаў чалавек з усяго свету. Хто напісаў гэтыя непаўторныя словы, даведацца, на жаль, са зборніка нельга: відаць, не знойдзена пастанова Бюро ЦК КПБ, якою тэксты былі зацверджаны. З таго часу мы ўсе памятаем, што на зямлі Беларусі загінулі 2 мільёны 230 тысяч чалавек – кожны чацвёрты беларус (тэкст каля «Вечнага агню»). На жаль, няма ў зборніку дакументаў, якімі ўзгоднены назвы вёсак, адзначаных у мемарыяле.

Пэралічаныя недахопы, аднак, не змяншаюць значнасці выдання, той працы, якую выканалі складальнікі зборніка У. Адамшкі, І. Валахановіч, М. Калеснік, Н. Кірылава, В. Селяменеў, В. Скалабан. За гэта ім павінны быць удзячныя даследчыкі, якія, упэўнены, будуць працягваць працу па тэме хатыняў, і ім хацеў бы параіць зазірнуць у фонды Белдзяржмузея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны і папрацаваць над матэрыяламі, якія рыхтаваліся ў адзеле партызанскага і падпольнага руху (Р. Чарнаглазава, А. Ваньковіч). А яшчэ лепш было б, каб гэтыя дакументы былі перададзены ў Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь разам з успамінамі тых, хто на паўняў архітэктурную частку мемарыяльнага ансамбля «Хатынь» гістарычным зместам.

Уладзімір ГІЛЕП, старшыня ГА «Беларускі фонд культуры»

У Нясвіжы бываў я некалькі разоў у 1990-я гады, а перадапошні раз – на арганізаваным па маёй ініцыятыве пахаванні ардыната (вядома, толькі тытулярнага, а не фактычнага) святой памяці Антонія Радзівіла. Замак тады быў пазбаўлены дахавага пакрыцця, занядбаны, але нішто яму непазрэдна не пагражала. Потым быў пажар – менавіта ў той момант, калі нам удалося ўключыць Нясвіж у Спіс сусветнай культурнай спадчыны ЮНЕСКО. А затым у Польшчу і іншыя замежныя краіны пачалі паступаць трывожныя весткі пра стан замка і кансерватарскія работы, якія там спарадычна вяліся. Даведаўся я, напрыклад, што адзін з барочных шлемаў на вежы быў перароблены на рускі «какошнік», які ніяк па стылі не дапасоўваўся да замка, і, урэшце, пра абвал і разборку адной з галерэй, якая лучыла левае крыло з цэнтральным будынкам. Гэтыя звесткі беларускага, польскага і англамоўнага друку ўзбудзілі шырокае занепакаенне і трывогу за будучыню замка. Калі б яго рэстаўравалі так, як замак у Міры (ужо раней унесены ў Спіс сусветнай спадчыны), то нашы трывогі былі б апраўданымі.

Рэканструкцыя – бо якраз яна патрэбна ў дадзеным выпадку, таму што Мір быў знішчаны ў час шведскіх войнаў і толькі адну з яго вежаў паспелі аднавіць апошнія даваенныя ўладальнікі замка, – аказалася фатальна праведзенай беларускімі кансерватарамі, якія не абаперліся на даваенныя планы, што існуюць у Польшчы, і на захаваны там жа архіўныя матэрыялы. Таму ўзнікла трывога, што падобнае паўторыцца ў Нясвіжы.

У сувязі з такой занепакоенасцю летам мінулага года я правёў працяглы перапіску з Міністэрствам культуры Беларусі і з яго польскім адпаведнікам. У выніку, пры выдатнай дапамозе беларускага пасольства ў Лондане і старшыні Нацыянальнай камісіі па справах ЮНЕСКО Рэспублікі Беларусь, майго даўняга прыяцеля Уладзіміра Шчаснага, адбылося пасяджэнне спецыяльна створанай падкамісіі польскіх і беларускіх экспертаў, якая падпарадкавана пастаяннай Польска-беларускай кансультацыйнай камісіі па справах культурнай спадчыны, дзе я паранейшаму з'яўляюся ганаровым старшынёй. Нягледзячы на мой узрост і стан здароўя, я ўсё ж ראשי תיבותי паехаць на гэтую ключавую і, як аказалася, вельмі выніковую канферэнцыю ў Нясвіж, каб на ёй старшынстваваць. Сустрэча гэтая адбылася 3–4 кастрычніка 2008 года.

Вядома, прыём мяне і польскай дэлегацыі аказаўся, як заўсёды, сардэчным, па-беларуску сяброўскім і незвычайна цёплым. Такое можна было прадбачыць, але ўсё ж сталася вельмі прыемным уступным акцэнтам.

Работу мы пачалі з аглядзін замка. Аразу аказалася, што нашы трывогі былі ў значнай ступені перабольшанымі. Каласальнай прыемнасцю для мяне і для польскіх удзельнікаў было сцвярдзэнне факта, што выдатны парадны дзядзінец

замка, які раней, у ваенны і паваенны час, зарос дзікімі дрэвамі, а тыя засланялі фасады замка, рабілі іх неэфектыўнымі, цяпер быў ачышчаны, а фасады сталі даступнымі для агляду. На самім дзядзінец разгарнулася будаўнічая пляцоўка, якая здзіўляла сваім дынамізмам. Стала зразумелым, што за аднаўленне выдатнага помніка спадчыны цяперашнія беларускія ўлады ўзяліся з велізарнай энергіяй як да задан-

ходзіцца вельмі сціплы, але густоўны і навукова дасканалы музей. У левым крыле павінна аднавіцца колішня тэатральная зала княгіні Уршулі з Вішнявецкіх Радзівілаў, а таксама капліца замка. Захаваліся поўныя па ахопе планы гэтых памяшканняў. Значэнне тэатральнай залы тым большае, што яна магла б служыць турэстам ці сапраўднаму тэатру, які абслугоўваў бы ўвесь Нясвіжскі раён.

будзе капіраваць у патрэбнай колькасці, каб стварыць заменнік княжацкага посуду. У будучыні мая Фундацыя магла б пазычыць (таксама для капіравання) пазалочаныя радзівілаўскія нажы XVIII стагоддзя, якія я падараваў Варшаўскаму замку многа гадоў таму.

Вядома, гэтага не хопіць для таго, каб запоўніць пакой Нясвіжскага замка. Я ведаю, якія вялікія страты рухомах

На такім аўкцыёне прадаецца звычайна ўсё абсталяванне дадзенай рэзідэнцыі: мэбля, карціны, габелены, іншыя творы мастацтва, якія яе аздаблялі. Апрача многіх твораў мастацтва музейнай каштоўнасці выстаўляецца таксама менш значнае абсталяванне, нямодныя сёння габелены, карціны дэкаратыўнага характару, упрыгожаны. Гэтыя рэзідэнцыі, асабліва буйныя, мелі, напрыклад, вялікія шафы ў

Добрыя парады Анджэя Цеханавецкага

Нясвіжскім асяродкам, гэта значыць замкам, калегіятай (былой езуіцкай рэзідэнцыяй, якая ўключае барочны касцёл, будынак кляштар і званіцу. – Рэд.), а таксама паркамі, я займаюся даўно. Асаблівую цікавасць выклікае крыпта (падземелле пад касцёлам, у якім захоўваюцца труны з целамі. – Рэд.) князёў Радзівілаў – яе можна параўнаць толькі з двума падобнымі пахаваннямі, а менавіта іспанскіх каралёў у Эскарыялі каля Мадрыда і Габсбургаў у Вене, так званы Карузінергруфт. Гісторыі нясвіжскіх каштоўнасцяў я прысвяціў кніжку, выдадзеную на польскай мове пад назвай «Нясвіж – міжнародны культурны асяродак у Беларусі». А крыпта выклікае ў мяне і асабістыя пачуцці, таму што там ляжаць таксама мае продкі па кудзелі (гэта значыць, па жаночых лініях. – Рэд.) розных часоў.

ня, што павінна быць выканана ў самы бліжэйшы час. Мне, як спецыялісту і эксперту ў галіне мастацтва, такая паспешлівасць нават здалася залішняй, таму што да помнікаў трэба падступаць «ў рукавічках», вывучаючы архіўныя матэрыялы, даўнія гравюры і фатаграфіі, будуючы – калі гэта мажліва – са старой цэглы і матэрыялаў, якія хаця б нагадвалі арыгінальныя.

Без цяжкасці мы дамовіліся, што неадрачны шлем, мадэрністычны па стылю і нібыта рэнесансны, будзе потым зняты, а вернецца ранейшы барочны шлем, які віднеецца на іншых вежах. Але, відавочна, з гэтым можна пачакаць, бо перададзе больш важныя справы.

Доўгую дыскусію, напрыклад, выклікалі аркады, якія калісьці існавалі па абодвух баках галоўнага корпусу і аказаліся замураванымі ў XVIII стагоддзі, каб звязаць яго з двума бакавымі будынкамі і давесці пераходы да іх вышыні. Але ранейшыя галерэі такі цяжар ужо не змаглі б утрымаць. У выніку праведзеных цяпер работ калоны аркад былі ўзмоцнены, што дазваляе адсланіць даўней існуючыя галерэі. Аднак такое вырашэнне застаецца спрэчным. Асабіста я не настойваў бы на захаванні адкрытых цяпер галерэй, бо каб утрымаць устаноўленую ўжо stylёвую сувязь з XVIII стагоддзем, можна было б, як гэта тады ж зрабілі, зноў іх замураваць. Адным словам, пытанне застаецца адкрытым. У любым выпадку, на сённяшні дзень найбольш важная справа – давесці да першапачатковага стану фасады, асабліва галоўнага корпусу, аднавіць ляпныя аздобы і ўстаўці адпаведныя вокны.

Затым давядзецца прыступаць да інтэр'ераў. Цяпер унутры адноўлены толькі пакой правага крыла (і то толькі часткова), дзе раней размяшчаліся бібліятэка і архіў, а цяпер зна-

Паўстае пытанне, як застаць мэбля пакой музейнай часткі палаца, значыць, галоўнага корпусу, і, можа, асобных залаў над галерэямі. Як вядома (у тым ліку з маёй працы, прысвечанай Нясвіжы), даваенны замак быў часткова мэбляваны княгіняй Радзівілаў з дома Кастэляна, вельмі заслужанай пры паўторным росквіце Нясвіжа. Гэта была неарэнесансная і неабарочная мэбля, якая пасля 1939 года пераважна вывезена ў Маскву і потым яе не вярнулі ні ў Мінск, ні ў Нясвіж. Радзівілаўскія ж партрэты, якія часткова знаходзяцца ў мінскіх музеях, лёгка могуць (прынамсі, у лічбавым выглядзе. – Рэд.) вярнуцца на свае ранейшыя месцы, а ўрад Польшчы абяцае падараваць лічбавыя копіі той часткі Нясвіжскай галерэі, якая цяпер (пасля вывазу ў 1950 годзе. – Рэд.) знаходзіцца на тэрыторыі Польшчы. З гэтых лічбавых копіяў лёгка можна будзе стварыць палотны патрэбнай велічыні, якія, безумоўна, дапоўняць партрэты з Мінска.

Ад сябе асабіста (ад імя майго Фонду ў Варшаве) я абяцаў на пасяджэнні аддаць замку два выдатныя арыгінальныя партрэты ў доўгатэрміновы дэпазіт. Адзін з іх – гэта алейны партрэт Гераніма Фларыяна Радзівіла, вялікага мецэната выяўленчага мастацтва і музыкі. Другі – таксама алейны партрэт Юзафа Мыцельскага, генерала войскаў Вялікага княства Літоўскага, брата другой жонкі князя Міхала Казіміра Радзівіла, прызванага «Рыбанькай». Апошні партрэт знаходзіцца ў раскошнай, упрыгожанай разьбою і пазалочанай гербавай раме, укаранаванай гербам Мыцельскіх «Далугай» і густоўнымі гірляндамі. Мой Фонд пазычыць таксама некалькі экзэмпляраў гербавага фарфору з берлінскага камплекта, які калісьці ў XIX стагоддзі быў прывезены ў Нясвіж княгіняй Радзівілаў, жонкай Антонія. Гэты фарфор лёгка можна

каштоўнасцяў палаца, замка ўзніклі ў выніку апошніх войнаў і грамадскіх рэвалюцый. Усё гэта давяло да распачага стану рухомах каштоўнасці беларускіх, літоўскіх, польскіх, украінскіх і нават расійскіх земляў. У Расіі знаходзіцца многа карцін, мэблі і іншых твораў мастацтва, а таксама посуду, якія царскі ўрад канфіскаваў на заходніх землях імперыі пасля паўстанняў 1831 і 1863 гадоў, якія былі вывезены з музеяў на гэтых землях або рэзідэнцый арыстакратаў.

Таму давядзецца звярнуцца, як гэта робяць польскія ці літоўскія ўрады, да заходніх рынкаў. Бо там можна за адносна невялікія грошы, даступныя бюджэтам гэтых дзяржаў, купіць мэблю, вядома, не «версальскага класа» ці з іншых каралеўскіх і царскіх рэзідэнцый, а добрыя антыкварыят, часам нават вельмі прыстойныя, адпаведныя стылю і духу таго, што знаходзілася ў замках ці палацах Рэчы Паспалітай Абудвух Народаў. Габелены, якімі ў гэтых рэзідэнцыях любаваліся, таксама сёння адносна танныя. Таму раіў бы беларусам здабыць каталогі галоўных лонданскіх аўкцыённаў фірмаў, што дазволіла б, мабілізаваўшы адпаведныя дзяржаўныя ці прыватныя сродкі, закупіць непасрэдна на аўкцыёнах патрэбную рухомасць для музея Нясвіжа. Арганізацыя або навучаннем, як яе пачаць, ахвотна заняўся б я сам, паколькі добра ў такіх справах разбіраюся. Зрабіў бы гэта, вядома ж, бясплатна, дзеля нашай любімай Беларусі – так, як я часта гэта раблю для Польшчы.

Зрэшты, здабыць на Захадзе мэблю, адпаведную нясвіжскім інтэр'ерам, не так ужо і цяжка. Час ад часу збяднелы арыстакратычныя сем'і і нават сем'і, калісьці пануючыя, распрадаюць усё ўнутранае абсталяванне нейкага палаца або замка. Пераважна адбываецца гэта ў Германіі, Аўстрыі, Італіі, Францыі або Вялікабрытаніі.

стылі барока ў нямецкіх краях, рэнесансную мэблю ў італьянскіх ці французскіх краях, прыгожыя салонныя камплекты эпохі Людовіка XV ці XVI, якія ўсе прыдаліся б да сярэднееўрапейскіх інтэр'ераў, а, значыць, і для Нясвіжа. Чым большая барочная шафа, прыгожа аформленая, тым ніжэйшая яе цана, таму што цяжка яе паставіць у сённяшняй кватэры, а беларусам яны прыдаліся б для нясвіжскіх пакояў. Каштуюць такія шафы прыкладна 10–25 тысяч еўра. Камплекты салоннай мэблі таксама ў межах гэтых цэнаў. Дарэчы, барока сёння нямоднае, а мэблі з XVIII стагоддзя – калі яны не з французскай сігнатурай, не каралеўскага або магнацкага паходжання – таксама адносна танныя.

Для прыкладу, спынюся на аўкцыёне, арганізаваным у 2007 годзе князямі Ліхтэнштэйнамі. На ім была мэбля з некалькіх іх замкаў у Чэхіі, Маравіі і Аўстрыі, непатрэбная сям'і ў тых нешматлікіх сядзібах, якія ім засталіся. На аўкцыён было прапанавана 600–700 прадметаў мэблі, срод якіх аказаліся аздобленыя барочныя шафы, а таксама камплекты, тыповыя для позняга барока і ракако ў Цэнтральнай Еўропе. Яны выдатна глядзеліся б у нясвіжскіх залах, калі там акажуцца таксама нясвіжскія партрэты і шпалеры. Праўда, шпалераў захавалася сапраўднага колькасці дзве, але можна з іх зрабіць копіі, так званыя «каўтрыны» – карціны на палатне, якія замянялі габелены і часта ўжываліся ў XVIII стагоддзі ў Польшчы, Беларусі і Літве. Такім чынам, адносна невялікім коштам можна было б мэбляраваць нясвіжскія інтэр'еры.

Жадаю жыхарам Беларусі поспехаў у аднаўленні нясвіжскага культурнага асяродка, які мае еўрапейскае значэнне!

**Перакладаў
і рытываў да друку
сябар рэдкалегіі
Адам МАЛЬДЗІС**

Правадзенню працаў па выяўленні і перамяшчэнні Друйскага Барысавага каменя садзейнічала спякотнае сумное лета. Узровень вады ўпаў настолькі, што Заходнюю Дзвіну каля Друі можна было б перайсці ўброд, калі б не дзяржаўная мяжа, а Друйка ўвогуле брулілася плыткім струменьчыкам. Захоплены ў рачны палон валун выглянуў на паверхню, нібыта прасячы паратунку. Гэты акраічык каменя ўбачыла ў вадзе Людміла Шумчык, старшыня пассавета. Аднак убачыла не выпадкова: спецыяльна паехала агледзець вусце ракі, бо неаднойчы чытала аб каштоўным камені.

Вяртанне Друйскага Барысавага каменя

Людміла Шумчык і нанова здабыты Барысаў камень

Пасада старшыні надзвычай клапатлівая: у жыхароў пасёлка процьма бытавых і жыццёвых праблем – да старшыні ідуць і па параду, і па дапамогу. Здавалася б, не да камянеў. Аднак энергічная, няўрымслівая Людміла Шумчык так не лічыла. Па-першае, Барысаў камень з'яўляецца найкаштоўнейшым помнікам і трэба зрабіць усё, каб выратаваць яго; па-другое, ён стане славу тасцю Друі і гэта паспрые хоць неяк прыцягненню ўвагі да пасёлка і яго шматлікіх праблем.

Людміла Шумчык звярнулася па кансультацыю ў музей. У другой палове ліпеня 2002 года на беразе Друікі адбылася невялікая нарада. Пасля аналізу сітуацыі і ўсіх даступных матэрыялаў зрабілі выснову, што, хутчэй за ўсё, з вады высоўваецца менавіта Барысаў камень. Паспрабавалі абкапаць яго, шукалі крыж, літары. Камень маўчаў. Толькі зыходзіла з глыбін нейкая патаемная энергетыка, якую адчуваеш душой. Можна, гэта толькі падавалася, бо хацелася верыць у чуд. Для таго, каб адкрыць таямніцу каменя, трэба было паспрабаваць выцягнуць яго з ракі. Без людзей, без тэхнікі тут не абысціся. У кіраўніка невялікага пасёлка не так і многа ўладных магчымасцяў. Людміла Шумчык давалося прасіць, пераконваць распараччыкаў магутнай тэхнікі. Хтосьці дапамагаў шчыра і ахвотна, хтосьці захапляўся справай паступова, а хтосьці да канца заставаўся скептычным назіральнікам: маўляў, знайшлі справу сабе – іншых няма. Скептыкі ёсць заўсёды, але будучыня не за імі. Прагрэс рухаецца дзякуючы тым, каму болей трэба, дзякуючы тым, хто думае не толькі пра зямное, але і пра вечнае. І яшчэ – поспех прыходзіць да няўрымслівых, цікаўных і неабыякавых.

Ніхто, напэўна, не меркаваў, што праца зацягнецца не на адзін месяц: мінулі ліпень, жнівень, верасень, заканчваўся кастрычнік. Ужо ў кастрычніку давалося падслухаць размову двух жыхароў Друі, якія назіралі за працай: «Зацягнулі да восені, летам трэба было рабіць». Але хто ведае, якой цаной давалася кожная спроба, як перажывалася кожная няўдача. Спытайцеся ў Людмілу Шумчык. У распараджэнне музея яна прадста-

віла запісы, з якіх бачна храналогія працы па перасоўванні каменя. Мы вырашылі надрукаваць яе амаль без змен.

22 жніўня, чацвер, камень адкопвалі ўручную; працавалі жыхары Друі.

26 жніўня, панядзелак, спрабавалі выцягнуць фрагмент каменя; працаваў трактар дзетдома, трактарыст – Іван Іванавіч Шчаблінскі; дапамагалі: Аляксандр Уладзіслававіч Зайкоўскі, Іван Іванавіч Лук'янец, Мар'ян Віктаравіч Шумчык, Міхаіл Канстанцінавіч Чапінскі, Віктар Канстанцінавіч Мізер, Анатоль Іванавіч Шчаблінскі; кавалак адсунуўся на 5–10 см, шчыліна пашырылася, аднак тросы не вытрымлівалі; спроба закончылася няўдачай.

28 жніўня, серада, другая спроба выцягнуць фрагмент валуна; працаваў трактар дзетдома (І.І. Шчаблінскі) і трактар сярэдняй школы, трактарыст – Міхаіл Аляксандравіч Радзіёнаў (прывёз тоўсты трос); дапамагалі: М.В. Шумчык, А.У. Зайкоўскі, І.І. Лук'янец, А.І. Шчаблінскі, М.К. Чапінскі; на бераг выцягнулі вялікі фрагмент, аднак надпісаў на ім не знайшлі.

6 верасня, пятніца, трыма трактарамі спрабавалі выцягнуць асноўную частку валуна; доўга не ўдавалася надзейна захапіць трос; пасля абкапвання каменя рыдлёўкамі трос захапілі, аднак валун не падаўся; трактары не здолелі працаваць зладжана; працавалі да змяркання; трактары – дзетдома (В.К. Мізер), школы (М.А. Радзіёнаў), саўгаса «Друіскі» (Пётр Канстанцінавіч Бурак); дапамагалі: Міхаіл Лявонавіч Цыў-

нель, А.В. Зайкоўскі, М.В. Шумчык.

10 верасня, аўторак, камень абкопвалі экскаватарам дзіцячага дома (І.І. Шчаблінскі); дапамагаў М.В. Шумчык.

12 верасня, чацвер, зноў спрабавалі цягнуць трыма трактарамі: з саўгаса «Друіскі» (Аляксандр Мікалаевіч Цімашэнка), дзіцячага дома (І.І. Шчаблінскі), школы (А.М. Радзіёнаў); дапамагалі: А.В. Зайкоўскі, Валеры Мар'янавіч Саруль; зноў няўдача; надвор'е халоднае, вада ад Дзвіны прырывае.

18 верасня, серада, звярнуліся ў Браслаўскі музей па дапамогу; дырэктар Галіна Станіславаўна Падальня дамовілася з Канстанцінам Канстанцінавічам Сапелем, кіраўніком меліярацыйнай арганізацыі; патрэбна шмат саяркі.

19 верасня, чацвер, К.К. Сапель не змог прадастаць тэхніку, бо яна была занята на іншых працах; звярнуліся ў УКБ да Міхаіла Часлававіча Малатка; пачалі збіраць гро-

шы на дызпаліва; сабралі 17 тысяч добраахвотных ахвяраванняў.

20 верасня, пятніца, 26 тысяч на паліва сабралі прадпрыемальнікі з Браслава, Мёраў, Шаркаўшчыны, якія гандлююць у Друі, 10 тысяч ахвяравалі памежнікі.

7 кастрычніка, панядзелак, па ўзгадненні з М.Ч. Малатком звярнуліся да старшыні райвыканкама Уладзіміра Фёдаравіча Лакомага.

10 кастрычніка, чацвер, працавала тэхніка дарожнай службы (трактар Т-130); няўдача; надзеі амаль не засталася; дапамагалі: М.В. Шумчык, Уладзімір Мечыслававіч Гайдзель.

16 кастрычніка, серада, зноў звярнуліся да старшыні райвыканкама.

18 кастрычніка, пятніца, на месца працы прыязджалі К.К. Сапель і М.Ч. Малаток.

21 кастрычніка, панядзелак, да вусця Друікі дастаўлены меліярацыйны экскаватар.

22 кастрычніка, аўторак, спрабавалі выцягнуць асноўны валун з дапамогай лябёдка экскаватара, экскаватаршчык – Яраслаў Лявонавіч Адамовіч; дапамагаў: М.В. Шумчык; у працах удзельнічалі два вадалазы выратавальнай станцыі з Браслава; камень удалося скрануць з месца і дацягнуць да сярэдзіны Друікі; надпісаў не знайшлі.

23 кастрычніка, серада, на дапамогу экскаватару прыйшоў гусенічны трактар дзетдома (І.І. Шчаблінскі); дапамагалі: М.В. Шумчык, Аляксандр Сінкевіч; камень падцягнулі да берага, сталі бачны фрагмент крыжа і літары; валун перацягнулі на высокі бераг, дзе ўжо знаходзіўся дробны фрагмент.

24 кастрычніка, чацвер, выцягнулі трэці, самы маленькі фрагмент каменя; удзельнічалі два вадалазы Браслаўскай выратавальнай станцыі.

Велізарная ўдзячнасць усім, хто ўдзельнічаў у працы, хто садзейнічаў поспеху. Акрамя вышэй згаданых, гэта – Аляксандр Барысавіч Варашэнь, дырэктар Друйскага дзіцячага дома; Васіль Васільевіч Мятла, дырэктар Друйскай СШ; Станіслаў Іосіфавіч Радзевіч, дырэктар саўгаса «Друіскі»; Артур Мікалаевіч Картышаў, Таццяна Трафімаўна Мінкевіч. Асобная ўдзячнасць Аляксандру Чапінскаму, які кожны дзень прыходзіў на бераг ракі падчас працы. Ён памятаў камень з маленства і быў вельмі рады яго вяртанню. Удзячнасць усім жыхарам Друі, якія не былі абыякавымі да нашых намаганняў і маральна падтрымлівалі нас.

Давалося стаць сведкам паспяховага завяршэння працы 22–23 кастрычніка. Позняя восень, нізкае свінцовае неба, вецер, сцюжа, дождж, які змяніўся снегам, – вось умовы надвор'я ў гэтыя дні. 22 кастрычніка разам з экскаватаршчыкам і вадалазамі прыехалі з Браслава на машыне супрацоўніка музея Аляксандра Курбана. Наладжваецца лябёдка, зачэпліваецца трос – можна спрабаваць, але экскаватар рухаецца да каменя, а не надварот. Валун нібыта назаўсёды ўрос у пясок. Яшчэ спроба. Зноў экскаватар цягнецца да каменя.

Раптам над вадой прыўзнялася цёмная маса. Камень падаўся! Праца ідзе надзвычай марудна, да змяркання камень пасунулі толькі на некалькі метраў. Тым не менш, на паверхню амаль увесь камень. Ні крыжа, ні літар знайсці не ўдалося. Аднак вярталіся ў Браслаў у аптымістычным настроі. У сераду, 23 кастрычніка, праца пачалася толькі каля абеду. Нават два трактары з вялікай цяжкасцю спраўляліся з нагрузкай. Шматтонная глыба павольна рухалася да берага, паступова перакольваючыся на другі бок. Побач з каменем толькі самыя неярплівыя. Мар'ян Шумчык абчышчае бруд і першым заўважае штосьці незвычайнае. Фрагмент крыжа, літары. Сумненняў няма – гэта Барысаў камень. На гадзінніку 13.40. Сцюжа ўжо не заўважаецца. Праца цягнецца да змяркання: за гэты час з вялікай цяжкасцю камень падымаюць на пляцоўку высокай рачной тэрасы.

Паставілі валун крыжом да неба – тут ён будзе стаяць да наступнага года. Найлепшае месца для помніка, лічыць Л. Шумчык, – цэнтральная плошча, былы Рынак.

Кастусь ШЫДЛОЎСКІ,
навуковы супрацоўнік
Браслаўскага музейнага
аб'яднання

(Паводле выдання краязнаўцаў Браслаўшчыны «Павет». № № 7–8 за 2002 г.)

Пра несцэннічныя персанажы ў п'есе Янкі Купалы «Тутэйшыя»

(Заканчэнне.
Пачатак у №8)

Пра Пурышкевіча ды акадэмікаў Скрынчанку і Саланевіча, гэтых вялікадзяржаўнікаў і чарнасоценцаў, Янка Купала пісаў у артыкуле «А ўсё ж такі мы жывём!..» (1914): «Калі Мураўёў гаспадарыў у Беларусі, то ў тым часе і паміну яшчэ не было аб тых патэнтаваных расійскіх нацыяналістах, створаных на абраз і падобіе саланевічаў, пурышкевічаў, замыслоўскіх і таму падобных. Их, гэтых патэнтаваных «валяй-патрыётаў», вытварылі нашы апошнія часы: безупынная рэакцыя, наступіўшая пасля светлых проблескаў 1905 г.».

Л. Саланевіч (выхадзец з беларускай вёскі) і Д. Скрынчанка былі рэдактарамі шавіністычных выданняў, тапталі ў гразь усё беларускае, падрывалі нацыянальны рух, які ўзначальвала

што толькі па-беларуску ні напішацца. Для перакінчыкаў законы жыцця і праўда-справядлівасць у рахунак не ідуць». «Бацька» ж гэтых перакінчыкаў У. Пурышкевіч, бесарабскі памешчык, узначальваў чарнасоценныя арганізацыі Расіі «Саюз рускага народа» і «Саюз Міхаіла Архангела».

У ліку несцэннічных персанажаў сустракаем і такіх, як Азэф, Распуцін, Мураўёў. Прычым іх прозвішчы пададзены ў форме множнага ліку. Гэта – у размове Зноска і Здольніка: «Мікіта: Ха-ха-ха! Вось дык дадумаліся! Ха-ха-ха! Меджду протчым, пане беларус, мне ваш (з націскам) «дэмакратычны» язык непатрэбен, калі я маю свой, меджду протчым, мацярынскі рускі язык.

Янка: О так, так! Для вашага гонару падавай вам мацярынскі язык цароў, Мураўёвых-вешацеляў, Распуцінаў, Азэфаў і ўсея кампаніі падобных ім, а на

працоўнікам Дэпартамента паліцыі, выдаваў ахранцы сваіх калег, папярэджаў яе пра падрыхтаваныя эсэрамі тэрарыстычныя акцыі. Выкрыты, ён пазбег пакарання, уцёкшы за мяжу. Рыгор (Грышка) Распуцін быў фаварытам царскай сям'і Мікалая II, лічыўся «празорліўцам», «збавіцелем», выкарыстоўваў у агідных, распусных мэтах неабмежаваны ўплыў на царскую сям'ю. У 1916 г. быў забіты змошчыкамі-манархістамі.

Пра М.М. Мураўёва варта сказаць асобна. Ён праславіўся як крывавы кат, як бязлітасны душыцель паўстанцаў Кастуся Каліноўскага. Народ (у тым ліку і многія з Расіі) ахрысціў яго мянушкай «Вешальнік». Ён, замольваючы «грахі маладосці» (сваю сувязь з дэкабрыстамі, у тым ліку з Мураўёвым-Апосталам), пахваляўся, што ён «не з тых Мураўёвых, якіх вешаюць, а з тых, якія вешаюць». Прыгадаем у дужках урывак з паэмы А. Куляшова «Хамуціус»: «Ніяк не могуць слоў забыць маіх: што я хоць Мураўёў, а толькі гонар выпай мне належаць да Мураўёвых, не да тых, якіх калісьці вешалі, а да жывых, прыбыўшых з місіяй караць і вешаць». Яму ж належаць і словы, сказаныя пасля задушэння паўстання 1863–1864 гг. на Беларусі (у «Паўночна-Заходнім краі»): «Што не змог зрабіць рускі штык, дарабіць руская школа». У «Нарысах гісторыі Беларусі» (1994, С. 334) чытаем:

Генерал Аляксей Брусілаў, Еўна Азэф і карыкатура на Уладзіміра Пурышкевіча (пач. XX ст.)

свой, папраўдзе для вас родны, як вы кажаце, язык вам напляваць. Эх, русацяп вы, русацяп! Але годзе аб гэтым! Калісь вы, пане рэгістратар, апомніцеся, але каб не было запозна.

Вось сціслы каментарый да гэтых несцэннічных персанажаў. Азэф... Гэта імя ўвайшло ў гісторыю як сінонім здрадніцтва, прадажніцтва. З'яўляючыся адным з лідэраў расійскай партыі эсэраў, Азэф на працягу многіх гадоў адначасова быў сакрэтным су-

газета «Наша Ніва». Л. Саланевіч у сваёй газеце адну нашаніўскую публікацыю Янкі Купалы назваў «галімацьёй», вартай нецэнзурнай лаянкі. У раней названым артыкуле Я. Купала пісаў: «Панам Саланевічам усё будзе «галімацьёй»,

Як бачым, несцэннічныя персанажы «Тутэйшых» значна пашыраюць наш далягляд на кола пастайленых у п'есе праблем і яе цэнтральную праблему нацыянальнага самавызначэння.

Іван ЛЕПЕШАЎ, прафесар
Гродзенскага дзяржаўнага
універсітэта імя Янкі Купалы

Традыцыі і сучаснасць

Фальклорная відэаграфія

DVD «Кліп-Марафон'1988-2008».
Мн., 2008, «БМАgroup»

Традыцыйную музыку, як і ўсе сучасныя жанры песеннай творчасці (рок, джаз, бардаўскія спевы) ніяк не мог абыйсці такі від сучаснага мастацкага выяўлення, як відэакліп. «Беларуская энцыклапедыя» фіксуе пачатак яго вытворчасці (або – кліпмэйкінгу) у Беларусі яшчэ ад сярэдзіны 1980-х, звязваючы гэта з пачаткам актывізацыі нацыянальнага маскульту. Да таго ж энцыклапедыя вызначае гэты сінкрэтычны жанр як «сінтэз ігравога кіно, мультыплікацыі, музыкі ды нават рэкламы». Такім чынам, калі ў выдавецкіх структурах краіны наспела ідэя ўзнавіць лепшыя ўзоры беларускіх кліпаў, ды атрымалася праграма больш за 2,5 гадзіны, якую і выдалі масавым тыражом пад назвай «Кліп-Марафон'1988-2008».

Дадамо, што аўтэнтычная беларуская музыка стала там не толькі асновай адмысловай намінацыі «Традыцыі і сучаснасць», але і заняла сваё месца ў іншых намінацыях: кліп «Крыжы-абярэгі» гурта «Znich» трапіў у намінацыю «Альтэрнатыва», «Надзенька» з праекта «Народны альбом» – у «Чорна-белае кіно», «Тры янгалы» этна-трыо «Troitsa» – у «Анімацыю».

Натуральна, гэтыя намінацыі вызначалі найперш выкарыстаныя майстрамі кіназдымак мастацкія сродкі рэалізацыі, стылістычныя асаблівасці апрацоўкі аўтэнтычнага матэрыялу. Але не трэба думаць, што адзіная намінацыя «Традыцыі і сучаснасць» бярэ на сябе сумны лёс аднастайнай і нуднай калекцыі. Бо згадзіцеся, у ёй медыевельная музыка гурта «Стары Ольса» («У карміне») ніяк не падобная да фольк-року гурта «Палац» («У лузе»). Затое кадры з беларускага гістарычнага блокбастэра «Анастасія Слуцкая» ў кліпе зайгралі больш гарманічна за першакрыніцу. Ды ў «Палаца» ёсць і больш асучасненая фальклорная балада «На турэцкіх палях», якая ў раздзеле «Традыцыі і сучаснасць» адрозніваецца ад самога «Палаца». Але варта зрабіць заўвагу рэанімаатарам нашых спрадвечных традыцыяў, што да асноўнага носьбіта культурнай адметнасці – мовы – трэба ставіцца больш пільна. Калі ў тытрах даецца рэмарка «Беларускае Палес'е, 1790 год», а ў кадры ідуць сучасныя аўтахтоны з электрагітарамі, гэта яшчэ можна спісаць на фольк-рокерскія жарты, але ж родныя тапонімы трэба пісаць без памылак. Не Палес'е і не Палесье, рыбаця, а Палессе паводле сучаснага правапісу ці Палесье паводле класічнага.

З традыцыйнай рубрыкі найбольшым авангардызмам вылучаецца кліп «Весначуха» гурта «Ur'ia», дзе ў выяўленні аўтэнтыкі не лішнімі апынуліся і персанажы сусветнавадомых карцін Язэпа Драздовіча.

Суворыя рытмы метал-рока таксама не архаічныя, таму і кліп «Што за ўсё тлусцейшае» гурта «Znich» адрозніваецца тут ад іншых. Але назіраецца відавочнае ўмяшальніцтва сучаснікаў у чысціню крыніцы. Не хачу аспрэчыць філасофскі змест фальклорнага твора, ды сумняюся, ці нашыя продкі дапусцілі такія зрусіфікаваныя формы, як «хто самы працалюбівы», «хто самы прыгожы». У традыцыйнай тракцоўцы «самы» акурат губляе сваю прыгосць ад самоты. А калі пад уплывам рускага слова «самый» адмовіцца ад спрадвечнага «НАЙпрыгажэйшы», дык і напярэшся на дваістаць сэнсу. Дый «працалюбівы» замест «працавітага» сведчыць толькі пра рэха камуністычнага выхавання сучасных збіральных фальклору.

Крыху чужародным аб'ектам апынуўся ў намінацыі «Традыцыі і сучаснасць» кліп «Запушчаны палац» арт-рок-гурта «Ростра». Гэта не фальклор, не медыеваль, а звычайная аўтарская паэзія ў канонах арт-рока. Калі дапусціць такую логіку, дык чаму абыйдзена цудоўная паэзія Максіма Багдановіча «De la musique avant toute chose» ў паўэр-метал-хіце гурта «Deadmarsh»? Дый незабыўная Ларыса Геніюш з сваім вершам «Нейк сумна», віртуозна пераўвасобленым гуртом «zIGZAG»... Абедазьве былі залучаны ў намінацыю «Лірыка», хоць трывалыя нацыянальныя традыцыі ў сучасным гучанні тут куды большыя.

Ды новая паэзія выключана з ліку сучаснага асэнсавання нацыянальных традыцыяў. А там выкарыстоўваюцца не банальныя рок-тэксты «прыйшла/сышла», а Богам натхнёныя рыфмы Сяргея Грахоўскага («Лебядзіны крык» гурта «Рэй»), Генадзя Тумаша («Храмы падаюць» гурта «Рэй»), Яраша Малішэўскага («Шлях да каханай» гурта «P.L.A.N.»).

Зрэшты, што замарочвацца на умоўных падзелах, раз 43 кліпы ўдалося згуртаваць у пераканаўчыя блокі, каб дапамагчы слухачу асэнсаваць багатую нацыянальную спадчыну. І такой бяды, што кліп «Тры янгалы» этна-трыо «Troitsa» (2007) трапіў у звыклы раздзел «Анімацыя», калі пасля яго рэжысёра С. Змітрэнку можна назваць беларускім Антаніёні. Нягледзячы на фольк-фактуру, гэта такі аван'гарт, што 4 хвіліны Змітрэнкі эмацыянальна пераўзыйдуць нейкі паўтарагадзінны блокбастэр. Невыпадкова кліп мае ўжо актыўную ратацыю на тэлеканалах многіх краін. І толькі ў нас няма каналу, каб распавесці пра гэта.

Пасля названых кліпаў не абыйдзеш увагай і вострасучаснае. Кліпы «Нечакана» гурта «Тарпач», 2007; «Песні пра каханне» гурта «N.R.M.», 1998; «Я – рок-музыкант» гурта «Мроя», 1988; многія працы гуртоў «Крама», «Бонда», «Новае неба», «Крамбамбуля», «Partyzone», «J.Морс», «Харлі», Т. Беланогай розныя настроём, часам стварэння, досведкам аўтараў, але душа знойдзе ў іх адпаведны настрой і кожную хвіліну: хтосьці бярэ канцэптуальнасцю сюжэта, віртуозным выкарыстаннем рэкламных колераў ці дакументам фіксацыі таямнічых персанажаў белшоўбізу.

Калі энцыклапедыя называе ўсяго пару-тройку імянаў беларускага кліпмэйкінгу (Эвальд Гатоўскі, Сяргей Шынкарэнка, Генадзь Шувагін), дык DVD далучае да спіса дзесяткі новых талентаў: С. Змітрэнка, У. Маркевіч, А. Лобач, М. Сіры, Зм. Мезін, П. Кваснеўскі, Ю. Гележунас. І хоць працы энцыклапедычных герояў зноў ажываюць тут («Ура!» гурта «Бонда» аж 1988 года ды інш.), але не ўсе: «Запомні яго такім» Сяргея Шынкарэнкі для гурта «Рокіс» 1990 года чамусьці не адшукалі. А гэта ж папярэднік «Крамы», які гучаў на БТ!

У DVD «Кліп-Марафон'1988-2008» быў зусім не галівудскі бюджэт, але эмацыянным уздзеяннем прадукт пераўзыйдзе многіх прэтэндэнтаў рынкавага фарту.

Вітаўт МАРТЫНЕНКА, музычны крытык

Ганна Карпечанка, студэнтка 5 курса гістфака БДУ ў Мінску, вывучэннем жыцця і дзейнасці ўраджэнцаў Лагойшчыны братаў Тышкевічаў захапілася з малодшых курсаў. А цяпер ім, шчырым захавальнікам старажытных беларускіх матэрыялаў і дакументаў, прапагандыстам нашай культуры і мастацтва, прысвечана дыпломная праца маладой даследчыцы, урывак з якой мы прапануем увазе чытачоў.

Канстанцін Бенядзікт Станіслаў Тышкевіч (1806–1868) пачатковае выхаванне атрымаў дома. Вучыўся ў Полацкім езуіцкім і Забэльскім дамініканскім калегіумах. Пераехаў у Вільню, скончыў там гімназію і ў 1823 г. паступіў у Віленскі ўніверсітэт на юрыдычны факультэт. Да 1836 г. працаваў у Міністэрстве фінансаў Царства Польскага ў Варшаве. Затым вярнуўся ў Лагойск, заняўся навуковай, культурнай і гаспадарчай дзейнасцю, праявіў сябе як добры гаспадар, клапаціўся аб людзях, якія яго акружалі. Адкрыў у Лагойску для мяшчан і сялян пазыковы банк. У 1837 г. заснаваў фабрыку лянных і баваўняных тканін, наладзіў у маёнтку майстэрню па апрацоўцы жалезнай руды і вырабаў з яе жалеза, земляробчых прыладаў, сельскагаспадарчага інвентару. Па прыкладзе малодшага брата Яўстафія пачаў раскопкі курганоў.

Канстанцін Тышкевіч пачаў пачатак вывучэнню старажытных Лагойска і Заслаўя, абследаваў шматлікія гарадзішчы. Ён першым на Беларусі пачаў складаць тапаграфічныя карты гэтых помнікаў, дзе фіксаваўся іх стан да раскопак і пасля. Канстанцін вёў дзённіковыя запісы, якія выкарыстоўваліся, як аснова для навуковых работ. Даследчык увёў класіфікацыю археалагічных аб'ектаў Беларусі.

У 1856 г. ажыццявіў падарожжа па Віліі, пабыў у 295 вёсачках і мястэчках, праводзіў раскопкі, апісваў найбольш цікавыя археалагічныя помнікі. Асаблівае значэнне ў падарожжы надавалася фальклору. Ён засведчыў значнасць фальклору для краязнаўства. Увага надавалася не толькі археалогіі і этнаграфіі, але і геаграфіі – замаралася даўжыня ракі, глыбіня, хуткасць плыні. Падчас экспедыцыі было зроблена шмат малюнкаў, вёўся падрабязны дзённік. Вынікі падарожжа ляглі ў аснову кнігі «Вілія і яе берагі», якую аўтар завяршыў у 1858 г.

Другой яго працай была кніга «Гістарычныя звесткі пра старажытныя замкі, гарадзішчы і акопы на Літве і літоўскай Русі» (1858), у якой, акрамя вядомых помнікаў, апісвае некалькі дзесяткаў невядомых гісторыкам курганоў і дае іх класіфікацыю. Адначасова з гэтай вялікай навуковай працай выдаў К. Тышкевіч першую частку «Помнікаў краёвага гравёрства» (1852) пра некалькі сотняў гравюр на метале меншага фармату са свайго збору, з гістарычным уступам і тлумачэннямі.

Таксама грунтоўнай і значнай працай К. Тышкевіча з'яўляецца манаграфія «Пра курганы ў Літве і Заходняй Русі». Аўтар раскрывае змест і значэнне археалогіі як навукі, характарызуе яе стан у Заходняй і Усходняй Еўропе.

У ёй аўтар робіць класіфікацыю курганных насыпаў.

Навуковая і збіральніцкая дзейнасць прывяла ўладальніка лагойскага палаца да думкі аб неабходнасці перадачы сваіх калекцый у грамадскае карыстанне. У яго лісце 1847 г. ёсць наступныя радкі: «З майго пункту гледжання,эта кожнага збору можа быць дасягнута толькі ў тым выпадку, калі ён дае

адкрыццё беларускаму вучонаму ўдалося зрабіць якраз дзякуючы прымяненню параўнальна-тыпалагічнага метаду, які хоць і інтуітыўна, быў ім выкарыстаны ўпершыню». Першая сістэматызаваная друкаваная праца пра мясцовую дагістарычную археалогію «Беглы агляд крыніц краёвай археалогіі ці апісанне некаторых помнікаў старажытнасці, адкрытых у заходніх губернях царства Расійскага» выдадзена ў Вільні ў 1842 г.

У наступным годзе едзе ў Скандынавію, працуе ў архівах і бібліятэках Стакгольма, Капенгагена, Хельсінкі. У Швецыі цікавіцца вывезенымі з Рэчы Паспалітай рарытэтамі. У двухтомнай «Лістах пра Швецыю» (Вільня, 1846) Яўстафія паведамляе, «...што

ралі», «хатняе жыццё, сямейнае і грамадскае», «жарты, прымаўкі, сваркі», «прымаўкі пакрыўджаных», «пра гасцінасць», «раскоша жыцця пацупцёвага», «здзеклівыя пароды», «розныя прымаўкі», «прымаўкі гандляроў», «прымаўкі аратых». Аднымі з першых былі і апісанні розных лекавых зёлак. Акадэмік Я.Ф. Карскі адзначыў «Апісанне Барысаўскага павета» як выдатную падзею ў этнаграфічнай літаратуры таго часу.

Мінскі губернатар у 1845 г. уключыў Я. Тышкевіча ў склад Часовай камісіі па зборы і публікацыі даўніх актаў і прывілеяў, якія захоўваліся ў архівах і манастырах Мінскай губерні. Як самы спрактыкаваны навуковец, лагойскі граф быў галоўным кіраўніком выдання «Збор старажытных граматаў і актаў гарадоў Мінскай губерні» (1848).

Жывучы ў Біржах (цяпер – Біржай), стварыў кнігу-альбом «Лагойскі радавод» (1872). У Кракаве выйшлі

ру. У ёй былі шырока прадстаўлены вынікі раскопак курганоў, праведзеныя Тышкевічам у Барысаўскім і Мінскім паветах. Калекцыя была сістэматызавана па прыцыпу месцазнаходжання прадмета. Асабліва вылучаліся ў ёй разнастайныя жаночыя ўпрыгожванні, якія ўяўлялі вялікую цікавасць з пункту гледжання этнаграфіі. У асобнай шкафе экспанаваліся прадметы, знойдзеныя ў выніку археалагічных раскопак на Блізкім Усходзе, у Пампеі і Геркулануме (егіпецкая мумія, папірусы, прадметы са слонавай косці і г.д.). Вось як апісвае Лагойскі музей П. Шпілеўскі: «...Но особенно замечателен в Логайске помещенный архив, заключающий в себе коллекцию книг, медалей и разных предметов искусства и художеств, и началом своим обязанный графине Августе Тышкевич, урожденной графине Плятер. В настоящее время книг считается до 3000 томов избранных сочинений, больше на польском и французском языках, из которых около 500 древних, и несколько рукописей, автографы грамот». Таксама ў музеі былі ордэны, старажытная бронза, узоры тканін, крыж з мясцовага касцёла, які быў зроблены ў XVI ст., манеты, медалі, пячаткі, зброя, даспехі і рыштунак (у тым ліку асабістыя рэчы Станіслава Аўгуста). Вопыт лагойскага музея паспрыяў стварэнню віленскага музея.

Акрамя лагойскага музея, Тышкевічы мелі музейныя калекцыі і бібліятэкі ў Астрашчынскім Гарадку (мастацкая галерэя, этнаграфічныя рэчы і бібліятэка), мястэчках Ізабаліна, Вялае і Красны Двор.

Лагойскі музей меў мала наведвальнікаў, таму Яўстафія вырашыў стварыць музей у больш буйным горадзе – Вільні ці Мінску. У 1848 г. Я. Тышкевіч звярнуўся да віленскага генерал-губернатара І. Бібікава з праектам стварэння музея.

У красавіку 1855 г. «Палажэнне аб музеуме старажытнасцяў і часовай археалагічнай камісіі ў Вільні» было зацверджана. Яўстафія здолеў зацікавіць працай у музеі шмат выдатных асоб, якія падзялялі яго захапленне старажытнасцямі і гісторыяй роднага краю. «Под словом музей я разумел и разумею собрание предметов – кои бы, как в зеркале, верно отражали жизнь и деяния литовско-русского народа во всех эпохах его исторического существования. Не думая и не забываясь о том, чтобы собираемые предметы представляли только светлые моменты из истории и деяний моих предков, или, чтобы изображения их непременно были прекрасны, я желал только, чтобы они были похожи и служили точными снимками с прошедшего, на непреложных началах истории», – менавіта такую канцэпцыю заклаў Яўстафія ў аснову экспазіцыі. Гэтымі словамі можна вызначыць не толькі працу Тышкевіча ў музейзнаўстве, але і яго творчасць наогул.

Ганна КАРПЕЧАНКА
(Заканчэнне будзе)

Спадчына братаў Тышкевічаў

Браты Канстанцін і Яўстафія Тышкевічы

вышэйшую карысць чалавечаму грамадству... і наадварот, сквапнасць зачыняючага дзверы перад тым, хто імкнецца да ведаў – агідная».

Канстанцін Тышкевіч быў правадзейным сябрам маскоўскага археалагічнага Таварыства Аматараў Прыродазнаўства пры Імператарскім Маскоўскім універсітэце, Віленскай Археалагічнай Камісіі і Музея старажытнасцяў, Віленскага і Мінскага Губернскіх статыстычных камітэтаў і многіх іншых замежных навуковых таварыстваў.

Памёр Канстанцін Тышкевіч у Мінску 13 ліпеня 1868 года і пахаваны ў Лагойску ў сямейным склепе каля касцёла.

Малодшы брат Канстанцін Яўстафія Тышкевіч (1814–1873) пачатковую адукацыю таксама атрымаў дома, з 1824 года вучыўся ў Віленскай гімназіі. Перавёўся ў Мінскую гімназію, якую скончыў у 1831 г. Яўстафія Піевіч накіроўваецца ў Пецябург, з 1832 г. працуе ў ордэнскім капітуле пры сенаце Расійскай імперыі, каля двух гадоў афармляе дакументы на атрыманне ўзнагарод. У 1835 г. яго пераводзяць у канцэлярыю Віленскага генерал-губернатара, потым у Харкаў у акружэнне мясцовага генерал-губернатара.

Яўстафія Тышкевіч першым пачаў раскопкі курганоў у Лагойску, потым разгарнуў археалагічную дзейнасць і ў Барысаўскім павеце. Тэрыторыю засялення крывіцкіх плямён вызначаў па форме скроневага кальца. «Гэтае

ні ў якіх апісаннях і ўспамінах ён не знайшоў дастатковых звестак пра тое, што хавае Швецыя ў адносінах польскай гісторыі, а таму вырашыў наведваць яе з гэтай мэтай».

У 1847 г. выдадзена кніга «Апісанне Барысаўскага павета». Яна ўтрымлівае звесткі пра горад Лагойск, яго замак, гісторыю Лагойскага графства. Змястоўны матэрыял быў прысвечаны падзеям 1812 года. Цікавае параўнанне лесеў Карла XII і Напалеона ў Расіі, якое праводзіць Яўстафія: «Па дзіўным супадзенні, той самай дарогай былі вымушаны ісці два змагары, якія жылі сто гадоў адзін ад аднаго. Кароль шведаў Карл XII у 1708 годзе, поўны агню і прагі ваеннай славы праз Вільню, Сморгонь, Маладзечна, Бярэзіну ішоў да Расіі з вайной, нагараючы цару, спадзеючыся яго знішчыць, а краіну заваяваць. Па той жа самай дарозе ў 1812 годзе Напаoleon адводзіў рэшткі свайго вялікага і славутага воіска, знішчанага ў Расіі. У абодвух манархаў лёс быў падобны: абодва былі вялікія, абодва жахлівыя, абодва злашчасна ў Расіі пабылі!». Шмат увагі і часу Я. Тышкевіч аддаваў збору матэрыялаў па этнаграфіі. Асобныя раздзелы працы «Апісанне Барысаўскага павета» прысвечаны чараўніцтву і забабонам, прыказкам і казкам. Тышкевіч зрабіў класіфікацыю прымавак, у аснову якой быў пакладзены падзел па тэматыцы: «прымаўкі гістарычныя», «набожныя», «забабонныя», «адносіны падданых з панамі», «навука жыцця і ма-

ягонья працы «Наш край» і «Археалогія на Літве».

Яўстафія Тышкевіч быў ганаровым членам Пецябургскай акадэміі навук, Стакгольмскай Каралеўскай акадэміі выяўленчага мастацтва і старажытнасцяў, Лонданскага археалагічнага інстытута, Дацкага каралеўскага таварыства аматараў паўночных старажытнасцяў, членам-карэспандэнтам Пецябургскага археалагічна-нумізматычнага таварыства.

Скончыў свой век Яўстафія Тышкевіч у Вільні і пахаваны на могілках Роса на Літаратурнай горцы.

Мабыць, самым значным вынікам жыцця братаў Тышкевічаў, і асабліва Яўстафія, было стварэнне музея старажытнасцяў.

У 1842 г. у Лагойску ў двухпавярховым палацы, пабудаваным бацькам даследчыкаў Піем Феліцыянавічам, адкрыты першы ў Беларусі гісторыка-археалагічны музей. Сабраныя экспанаты размяшчаліся ў двух спецыяльна адведзеных для гэтай мэты залах палаца. Сцежны абедзвух залаў упрыгожвалі творы беларускіх мастакоў Ф. Смуглевіча, Я. Дамеля, А. Арлоўскага, Я. Рустэма і скульптурныя партрэты П. Сліжана. Мелася таксама 47 карцін замежных мастакоў (Ж. Кало, Ф. Селіман, А. Каналта і інш.). Але менавіта археалагічная калекцыя з'яўлялася навуковым ядром збо-

«...Каб, набраўшыся сілы, ўзяцесьць»

«Краязнаўчая газета» стала своеасаблівай хроснай для прыдзвінскай паэтэсы Галіны Загурскай: знаёміла з яе вершамі ў верасні 2005 года, віншавала аўтара з выхадам першай кнігі лірыкі «З далоняў сэрца» ў красавіку 2008-га. І вось новы падарунак з Полацка, дзе жыве народжаная ў мястэчку Лявонпаль Мёрскага раёна паэтка, мастачка, фізік паводле адукацыі, Галіна Пятроўна. Зусім нядаўна Віцебская абласная друкарня выпусціла ў зімовы свет яе прасветлую цяплінку – кнігу лірыкі пад назвай «Да зямлі прытуліцца».

Прадмову «Станаўленне на крыло» напісаў Мікола Балдоўскі, старшыня народнага літаратурнага аб'яднання «Наддзвінне», паэт са стагам і добрым набыткам. Вершы Г. Загурскай з філасофскім асэнсаваннем сучаснасці ўвайшлі ў раздзелы «На мастку рыпучым», «Праз шлохі дзён», «На беразе родным». Тыя, хто спавядае высокую пачуцці кахання, будуць усцешаныя вершамі з раздзела «Дакра-

нуся промнікам». Цікавыя, павучальныя творы, напісаныя паводле нашай міфалогіі, з выкарыстаннем лексічных, этнаграфічных скарабаў, у тым ліку і з хатняга, мацінага куфэрка, увайшлі ў раздзел «З росаў святаянных». Рускамоўныя творы аўтаркі склалі падборку «Ход иных часов».

Новая кніга адухоўленага, таленавітага творцы знаёміць не толькі з традыцыйнымі формамі вершаскладання. Вось адзін з чатырох-радкоўікаў рубкай Галіны Загурскай:

*Мы адвечныя вучні ў імгненным жыцці:
Хочам тайны Сусвету адкрыць і дайсіці
У спазнаннях сваіх да высокага Неба...
Зразумець бы сябе – да сябе дабрысіці.*

Запоўніць патаемнае шматкроп'е існавання «на планеце з раскошаю рэчак і ніў» – гэта значыць недарма пражыць свой творчы век, аддана прытуліцца да зямлі, Айчыны, да слова Скарыны, да маўлення продкаў, да каханага чалавека. Урэшце – да прыгажосці і таямнічасці «высокага Неба». Я ўдзячны сваёй зямлячцы за натхненне. З яе дапамогаю і астатнія чытачы змогуць, я веру, набраўшыся сілы, ўзятаць над прагматычнай будзённасцю.

Сяргей ПАНІЗЬНІК

Сакавік

17 – Шкраба Рыгор Васілевіч (1919, Салігор. р-н – 1997), крытык, літаратуразнавец, заслужаны работнік культуры Беларусі – 90 гадоў з дня нараджэння.

19 – Самцэвіч Васіль Андрэевіч (1889, Круп. р-н – 1973 ці 1978), педагог, краязнавец, заслужаны настаўнік Беларусі – 120 гадоў з дня нараджэння.

20 – Родзевіч Чэслаў (Часлаў) Іванавіч (1889, Лагойс. р-н – 1942), тэатральны і грамадскі дзеяч, які ўваходзіў у Першую беларускую трупу І. Буйніцкага, – 120 гадоў з дня нараджэння.

20 – Іофе Эмануіл Рыгоравіч (1939, Беразіно), вучоны-гісторык, палітолаг, педагог, аўтар кнігі і шматлікіх публікацый па гісторыі Беларусі і беларускіх яўрэяў – 70 гадоў з дня нараджэння.

22 – Ян II Казімір Ваза (1609–1672), вялікі князь ВКЛ і кароль Польшчы – 400 гадоў з дня нараджэння.

24 – Саламаха Уладзімір Пятровіч (1949, Кіраўс. р-н), пісьменнік, лаўрэат прэміі імя К. Каліноўскага (2002) – 60 гадоў з дня нараджэння.

28 – Палтаран (Ляпеская) Вера Сямёнаўна (1919, Петрык. р-н – 1989), пісьменніца, заслужаны работнік культуры Беларусі, лаўрэат прэміі імя П.М. Лепяшынскага (1970) – 90 гадоў з дня нараджэння.

28 – Цвірка Кастусь (Канстанцін Аляксеевіч; 1934, Старадар. р-н), паэт, перакладчык, фалькларыст, этнограф – 75 гадоў з дня нараджэння.

Адказы на крыжаванку, змешчаную ў № 9

Уздоўж. 1. Полацкая. 4. Вясенняя. 8. Кацюша. 9. Адокса. 11. Зара. 12. «Гражына». 13. Фарс. 16. Хвала. 17. Алена. 22. Калье. 23. Крагі. 24. Лось. 25. Агмунда. 28. Кума. 31. Рэгіна. 32. Місуна. 33. Кароткая. 34. Сяброўка.

Упоперак. 1. Палізуха. 2. Цёця. 3. Абшар. 5. Яздук. 6. Ежка. 7. Яленская. 8. Курган. 10. Арабей. 14. Саламея. 15. «Харошкі». 18. Акалодак. 19. Глісер. 20. Малуша. 21. Лізавета. 26. Ганна. 27. Дзіця. 29. Агат. 30. Зубр.

Ахоўнік і абаронца старога горада

Фота Уладзіміра ПУЧЫНСКАГА

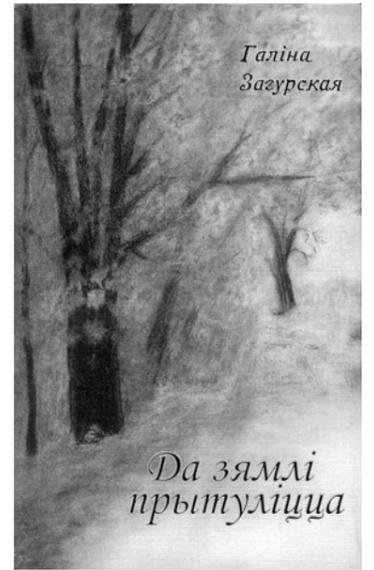
Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

ЗДЗІТАЎ – старажытны горад, упершыню згаданы ў Іпацьеўскім летапісе пад 1252 г. Месцазнаходжанне яго дакладна не вызначана. Шматлікія даследчыкі сыходзяцца на меркаванні, што ён мог быць прыкладна за 4 км на поўдзень ад сучаснай в. Здзітава Бярозаўскага раёна, каля в. Старамлыны, дзе на правым беразе р. Ясельды, каля дарогі ў Хомск захаваліся рэшткі гарадзішча XI–XIII стст. Большая частка помніка знішчана кар'ерам і пашкодзана сельскім могільнікам. Гарадзішча займае ізаляваны ўзгорак плошчай больш за 1 га ў нізіннай, часамі забалочанай пойме ракі. З усходняга і заходняга бакоў да яго прымыкае старажытнае селішча плошчай каля 3 га. Пры раскопках 1970 і 1971 гг. тут знойдзены разнастайныя жалезныя наканечнікі стрэл, крэсівы, ключы, фібулы, спражкі, рыбалоўныя кручкі, фрагменты кос і сярпоў, гліняныя прасліцы, каменныя пацеркі, тачыльныя брускі, бытавы інвентар. Ганчарная кераміка багата арнаментаваная.

Матэрыяльная культура гарадзішча блізкая да матэрыяльнай культуры гарадоў Тураўскай зямлі і Беларускага Панямоння.

З'ЕЗД БЕЛАРУСКІХ НАЦЫЯНАЛЬНЫХ АРГАНІЗАЦЫЙ адбыўся 7–9 красавіка 1917 г. у Мінску. Бачачы, што пасля Лютаўскай рэвалюцыі ў сталіцы Расійскай імперыі і адрачэння цара ад улады Часовы ўрад не збіраецца займацца нацыянальным пытаннем, 150 дэлегатаў форуму засяродзілі ўвагу на лёсе Беларусі. Хоць некаторыя па-імперску настроеныя дэлегаты і запрошаныя намагаліся сарваць работу з'езда, не дапусціць шырокага абмеркавання беларускай справы, большасць дэлегатаў стрымалі антыбеларускія захады, выказаліся за нацыянальна-дзяржаўнае будаўніцтва Беларусі ў форме аўтаноміі ў складзе будучай Расійскай федэратыўнай рэспублікі, для практычнай дзейнасці абралі Беларускі нацыянальны камітэт. На з'ездзе абмяркоўваліся пытанні пра адкрыццё беларускага універсітэта і іншых ВНУ і пера-

*Па прасторах палёў,
праз бары і лугі...
...І не гэтак самотна,
не гэтак і горка,
Калі лашчыць і туліць
мой край дарагі.*

Саракі

*На Саракі дзень з ноччу мераецца
З народнага*

*Здаўна прыгожа называюць
Дзень раўнадзення – Саракі
І птушак з радасцю чакаюць:
Глядзяць у неба з-пад рукі.*

*Лічылася, што гэта продкі
З далёкіх выраяў ляцяць –
Да нас вяртаюцца чародкай,
І іх выходзілі страчаць.*

*Аж сорок выраяў чакалі,
І сорок булачак пяклі,
І сорок дошчачак ламалі
На веснавыя Саракі.*

*На Саракі дзень роўны ночы,
Вышэй і сонца над зямлёй,
Глядзяць на ўзлеску кветак вочы,
Дымок уецца над раллэй.*

Аржавеннік

*Сабой спяганілі балота
Даволі брыдкія істоты:*

*Жылот вялікі ў плямах ціны,
І ногі віснуць, як сцябліны.
Істоты бурбалкі пускаюць,
Якія пах нядобры маюць,
І выклікаюць нат агіду
Ў нячысцікаў другога віду.
І, жывучы ў глухіх мясцінах,
Свае тваністыя хаціны
Не могуць прывацаць і зімою –
Пузырацца яны іржюю.
Ахвярамі стварэння кволых
Нярэдка робіцца жывёла,
Якая ад звяроў драпежных
Ратуецца ў балотных межах,
Ці чалавек, што нападзітку
Не бачыць тхлані нават зблізку.
Балотнік, Багнік, Аржавеннік –
Гляннь, кожны з іх дрыгвы
насельнік.*

*Калі збіраем журавіны,
Асцерагацца іх павінны.*

Доля

*– Доля мая, доля,
Дзе цябе насіла?
– Усе шукала волю,
Потым галасіла.*

*– Доля мая, доля,
Што цяпер прарочыш?
Адказала з болам:
– Ай, жыві, як хочаш...*

ходу дзейнасці пачатковых школ на беларускую мову. Гэтыя рашэнні былі ваража сустрэты як царскімі шавіністамі, у тым ліку і новымі рэвалюцыйнымі арганізацыямі, сярод якіх асабліва непрыёмна і агрэсіўна павялі сябе бальшавікі.

З'ЕЗД БЕЛАРУСКІХ НАЦЫЯНАЛЬНЫХ АРГАНІЗАЦЫЙ І ПАРТЫЙ адбыўся 21–23 ліпеня 1917 г. у Мінску. Ён (на ім было 50 дэлегатаў) фактычна прадоўжыў работу красавіцкага з'езда, далучыўшы да яго прадстаўнікоў шматлікіх палітычных партый (бальшавікі яго ігнаравалі). Большасць дэлегатаў падтрымала накірунак на дасягненне аўтаноміі Беларусі ў межах Расійскай федэратыўнай рэспублікі, на навучанне дзяцей на роднай мове. Заадно былі пашыраныя абсягі дзейнасці. У прыватнасці, была звернута ўвага на актывізацыю дапамогі беларускім бежанцам (а іх па-за межамі было не меней мільёна чалавек). З'езд для штодзённай практычнай работы абраў выканаўчы камітэт, які неўзабаве, у жніўні, склікаў 1-ю сесію Цэнтральнай рады беларускіх арганізацый. Гэта і іншае значна ажывіла беларускае нацыянальнае пытанне і ўжо напрыканцы жніўня 1917 г. на яго актыўна працавала каля 10 тысяч членаў шматлікіх палітычных партый.